

The Malapropos Cesarean: A Crime without a Victim*Mahmoud Abbasi¹,**Meysam Kalhornia Golkar²***Abstract**

Malapropos Cesarean is determining the date of birth for non-medical reasons. The most important example of this practice in Iranian society, which has appeared and increased, especially in the last decade, is to try to adapt the birth of a baby to unique calendar dates. Regardless of the behavioral pathology and moral critique of this practice, a consequentialist view makes the importance of the legal system's attention and decisive response to malapropos cesarean even more necessary. In the present study, with a descriptive-analytical method, in addition to reviewing the criminal law and the principles of criminology, the dimensions of criminal responsibility for untimely cesarean section were considered. The findings showed that malapropos cesarean due to threats to maternal and fetal health, imposing abnormal risks and depriving the infant of the benefits of fetal completion, as well as the consequences of increasing medical error and so promoting false traditions in the health community, in terms of criminological principles, is practically against morality and public order and should be considered as a crime. In addition, the current criminal laws, such as paragraph c of Article 158 and Article 495 of the Islamic Penal Code, are considered as the legal basis for the realization of criminal responsibility resulting from this act. Due to the condition of the fetus, as well as the victim's lack of power to sue, and the parents' and physicians' unanimity regarding non-medical involvement in the delivery date, this abnormal act looks like a crime

1. Associate Professor, Medical Ethics and Law Research Center, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

2. Medical Ethics and Law Research Center, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran. (Corresponding author)

Email: kalhorniagolkar@gmail.com

Original Article

Received: 30 Jun 2020

Accepted: 2 Nov 2020

without a victim, which as a result, its legal pursuit faces difficulties and obstacles. Accordingly, it is necessary to emphasize the general aspect of malapropos cesarean, and documented in the relevant articles of the Islamic Penal Code, assuming the sum of the elements of criminal responsibility, along with disciplinary responsibility, physicians and medical centers might be prosecuted by the public prosecutor.

Keywords

Malapropos Cesarean, Calendar Birth, Infant, Criminal Liability, Physician, Mother

Please cite this article as: Abbasi M, Kalhornia Golkar M. The Malapropos Cesarean: A Crime without a Victim. Child Rights J 2020; 2(7): 61-78.

سزارین نابهنگام؛ جرم بی مجنی علیه

محمود عباسی^۱

میثم کلهرنیا گلکار^۲

چکیده

سزارین نابهنگام، تعیین زمان تولد با انگیزه‌های غیرپزشکی است. مهمترین مصداق این عمل در جامعه ایرانی که خاصه در دهه اخیر تظاهر یافته و رو به فزونی گذارده، تلاش برای انطباق تولد نوزاد با تاریخ‌های منحصر به فرد تقویمی است. صرف نظر از آسیب‌شناختی رفتاری و نقد اخلاقی پیرامون این عمل، نگاهی پیامدگرا، لزوم اهتمام و مواجهه قاطع نظام حقوقی در قبال سزارین نابهنگام را بیش از پیش ضروری می‌سازد. در مطالعه حاضر به روش توصیفی-تحلیلی، ضمن بررسی قوانین جزایی و مبانی جرم‌انگاری، ابعاد مسئولیت کیفری عمل سزارین نابهنگام مطمح نظر قرار گرفت. یافته‌ها نشان داد، سزارین نابهنگام به واسطه تهدید سلامت مادر و جنین، تحمیل مخاطرات غیرمتعارف و نیز محروم نمودن نوزاد از منافع تکمیل دوران جنینی، و به علاوه، پیامدهایی که در خصوص افزایش خطای پزشکی و ترویج و تحکیم سنت‌های نادرست در جامعه سلامت ایجاد می‌نماید، به لحاظ مبانی جرم‌شناختی عملی خلاف اخلاق و نظم اجتماعی و بایسته‌ی تلقی به مثابه جرم است. مضافاً قوانین جزایی کنونی نظیر بند ج ماده ۱۵۸ و ماده ۴۹۵ قانون مجازات اسلامی، از مبانی قانونی تحقق مسئولیت کیفری ناشی از این عمل محسوب می‌شود. به علت وضعیت جنین و نیز فقدان قدرت بزه دیده بر طرح دعوا، و اتفاق والدین و پزشک نسبت به دخالت غیرپزشکی در تاریخ زایمان، این عمل نابهنگام، به مثابه جرمی بی‌مجنی علیه است که طبیعتاً پیگیری حقوقی آن با دشواری و

۱. دانشیار، رئیس مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران.

۲. پژوهشگر مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران.
(نویسنده مسؤل)
Email: kalhorniagolkar@gmail.com

نوع مقاله: پژوهشی تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۰۴/۱۰ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۹/۰۸/۱۲

موانعی مواجه می‌شود. بر این اساس، لازم است که با تأکید بر جنبه عمومی تخلف سزارین نابهنگام، و مستند به مواد مربوطه در قانون مجازات اسلامی، در فرض جمع ارکان مسئولیت کیفری، در کنار برخورد انتظامی، پزشکان و مراکز پزشکی متخلف از سوی مدعی العموم مورد پیگرد کیفری قرار گیرند.

واژگان کلیدی

سزارین نابهنگام، تولد تقویمی، نوزاد، مسئولیت کیفری، پزشک، مادر

مقدمه

سزارین نابهنگام، مولودی نامبارک در دامن جامعه ای بیمار از نفوذ ناهنجاری‌های رفتاری در بطن ارزش‌های خانوادگی و فرهنگی است. این عمل با هدف رُندنمایی زادروز نوزاد یا انطباق آن با مناسبت‌ها و تاریخ‌های خاص نظیر سالگرد ازدواج والدین یا تولد آنان و ... انجام می‌گیرد. در سالهای گذشته از پس ششمین روز از ششمین ماه سال ۹۶، هفتمین روز از هفتمین ماه ۹۷، و هشتمین روز از هشتمین ماه ۹۸، ملاحظات میدانی، گزارش‌های واصله و برآورد حجم مراجعات به ویژه در مراکز خصوصی، تثبیت روند افزایشی و چشم‌گیر این رفتار غیراخلاقی را در جامعه آشکار می‌کند و اینک در آستانه نهمین روز از نهمین ماه سال ۹۹ و در حالی که نظام سلامت دست به گریبان پاندمی منحوس کرونا است، باید این دغدغه را نیز بر دوش ذهن کشید که پدیده ناپسند سزارین نابهنگام به عنوان یک مطالبه مستمر، جایگاهی فرهنگی یافته و برون‌داد مشکلات ناشی از آن به ویژه در چنین روزهای خاصی، بسیار پیش‌بینی‌پذیر است.

با نظرداشت عوارض و خطرات این عمل و همچنین پیامدهای اخلاقی و اجتماعی آن، از منظر حقوقی، سزارین نابهنگام می‌تواند از زوایای گوناگونی به بوته نقد و بحث و بررسی کشیده شود؛ حقوق بنیادین و انسانی جنین، مسئولیت حرفه ای و انتظامی کادر درمان، مسئولیت مدنی ناشی از سزارین نابهنگام، تحلیل ماهیت مجرمانه تولد تقویمی و مسئولیت کیفری ناشی از آن، از جمله ابعاد تأمل بر انگیز این موضوع هستند. در این مقاله، بیش از هر چیز تمرکز بحث بر جنبه مجرمانه عمل سزارین نابهنگام است. جرمی که در حین ارتکاب، ظاهراً فاقد مجنی علیه به معنای انسانی زنده و مشمول حمایت قوانین کیفری است، همچنانکه زیان‌دیده آن فاقد توان شکایت و احقاق حق از خود نسبت به عملی است که اولیاء قانونی وی و ارائه‌کنندگان خدمات حرفه‌ای، در مورد ارتکاب آن توافق نموده‌اند.

حال، مسأله اینجاست که آیا می‌توان چنین عملی را جرم نامید؟ در صورت مثبت بودن پاسخ، کدام مبانی نظری و قانونی محل استناد و استدلال قرار می‌گیرند؟ در

نهایت مداخله کنندگان در این رفتار (پزشک و والدین) هر یک چه سهمی از ارتکاب آن را به دوش می کشند؟

مبانی نظری جرم انگاری در سزارین نابهنگام

جرم انگاری در کارگاه عدالت کیفری وابسته به ابعاد و نرخ کمی و کیفی آسیبی است که یک ناهنجاری رفتاری به افراد و جامعه مدنی وارد می سازد. فلاسفه نیز «ملاحظه ای که به خاطر آن می توان بر عضوی از یک جامعه متمدن اعمال قدرت نمود را ممانعت از اعمال صدمه و ضرر به دیگران» دانسته اند (۱).

معیار آسیب رسانی به فرد و جامعه در سزارین نابهنگام چگونه آن را به ماهیت یک تخلف اجتماعی و جرم نزدیک می سازد؟ در بعد آسیب فردی، نقل توضیحی ساده از یک متخصص زنان، روشنگرانه است.

«در صورت سلامت کامل مادر و جنین، تکامل نهایی جنین به حدود ۴۰ هفته زمان نیاز دارد و گاهی ممکن است تا ۴۲ هفته هم طول بکشد. اما متأسفانه چندسالی است که در کشور ما خانواده ها در مدت زمان حاملگی دخالت می کنند و به خواست خودشان آن را تغییر می دهند و از قبل برای تاریخ دقیق تولد نوزاد در یک روز خاص مثل ۹۹/۹/۹ حساب و کتاب می کنند. خانم هایی را داریم که با تشخیص پزشک باید اول آذرماه سزارین می شدند اما به اصرار زایمانشان را عقب انداخته اند، یا خانم های دیگری که باید مثلاً ۲۰ آذر زایمان کنند اما اصرار دارند که حتماً ۹ آذر فرزندشان به دنیا بیاید... این تصمیمات اشتباه، به جز عوارض هیچ چیز دیگری به همراه ندارد. با تاخیر انداختن زایمان، ممکن است جفت پیر شود و جنین با کمبود اکسیژن مواجه شود. یا ممکن است عقب انداختن زایمان در مادرانی که قبلاً سزارین داشته اند، پارگی رحم را به دنبال داشته باشد. کم وزنی، نارس بودن ریه ها و مشکلات تنفسی برخی از عوارض زایمان های زود یا با تاخیر است که هم به نوزاد و هم به روح و روان خانواده ها آسیب می زند» (۲).

بنابراین، سزارین نابهنگام، جنین را از حقوق بنیادین خود در فرایند ولادت، محروم می‌سازد و او را در معرض مخاطراتی قرار می‌دهد که به نوعی تهدیدکننده حق بر حیات و حق بر سلامت است. حقوق بنیادین، ریشه در شأن و کرامت ذاتی انسان دارند؛ چه اینکه وجود آنها، مایه قوام و نبودشان موجب زوال شخص یا شخصیت انسان می‌شود (۳).

اما شاید در بادی امر، شخصیت انسانی جنین محل تشکیک باشد. در پاسخ باید اذعان داشت که حقوق بنیادین جنین، وام گرفته از حقوق بنیادین کودک و حقوق ذاتی کلیه افراد بشری است. البته ممکن است مناقشه فلسفی پیرامون انسان بودن یا انسان شدن جنین و مرزبندی تمیز آن از کودک در حصار رحم و پای فشاری بر اصل اختیار مادر، مولفه‌هایی را درگیر کند که بر پیچیدگی بحث بیافزاید.

با اینحال، باید گفت اولاً، شخصیت جنین و کرامت آن را در بدو شکل‌گیری در مبانی اخلاقی، انکارناپذیر است و ثانیاً، نمی‌توان تدریج در تکوین جنین و نسبت آن را با شخصیت وی نادیده انگاشت (۴). هر قدر هم درگیر تنازعات نظری و متأثر از شادآندیشی‌ها باشیم، قدر متیقن با استقراء در مبانی فقهی و اخلاقی و استخراج معیارهایی چون ولوج روح، تحرک، احساس، تعقل، تکامل و قابلیت حیات مستقل، به سختی بتوان در شخصیت حقوقی و منزلت انسانی جنینی که در هفته‌های پایانی اقامت در رحم مادر است، تردید و تزلزل روا داشت. بنابراین جنینی که در آستانه نوزادی است برزخی از وضعیت جنین و نوزاد را تجربه می‌کند، و حقوق انسانی وی مبرهن است.

در میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، قاعده‌ای درج شده که از نظر برخی، انعکاس به رسمیت شناختن جنین به عنوان عضو جامعه انسانی و ایجاد تکلیف برای حمایت از حق ذاتی حیات وی می‌باشد. بر این اساس، تلویح بند ۵ ماده ۶ میثاق، حکم اعدام مادر را هنگامی که زندگی جنین به واسطه آن در مخاطره است، قابل اجرا نمی‌داند (۵).

با اثبات شخصیت حقوقی و کرامت انسانی برای جنین و مجاورت و ملازمه حقوق جنین با حقوق کودک و حقوق بشری، کلیه اسناد مربوط به حق حیات، نظیر ماده ۶ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و ماده ۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر، و ماده ۶ کنوانسیون حقوق کودک و همچنین اسناد مبین حق بر سلامت، نظیر ماده ۲۱ اعلامیه جهانی حقوق بشر، ماده ۱۲ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی و ماده ۳۹ کنوانسیون حقوق کودک، در این زمینه قابل استناد خواهند بود.

مزید بر ترتب قواعد فوق بر جنین به واسطه شخصیت انسانی وی و نیز اقتران حقوق جنین و حقوق کودک، باید اضافه کرد که از استلزامات تحقق اصول مربوطه، ایجاد بستر حفظ حق حیات و حق بر سلامت کودکان و کلیه افراد انسانی در جامعه است و در این معنا، خطرآفرینی برای شخصیت در حال ولادت، ولو اینکه ماهیتاً به عنوان جنین در نظر گرفته شود به سبب آثار و عوارضی که در دوران کودکی و حتی بزرگسالی در بر خواهد داشت، مقدمه نقض حقوق بنیادین کودک و بشر محسوب می‌گردد. کودکی که پس از ده سال از زادروزش در ۸۸/۸/۸ تا کنون با مشکلات تنفسی ناشی از سزارین زود هنگام رنج می‌برد، شاهدهی بر این مدعا است (۲).

در حقوق داخلی، جنین، به مثابه کلیه شهروندان از حقوق انسانی برخوردار است و به همین واسطه سقط و آسیب‌رسانی به او پیامد کیفری به دنبال خواهد داشت؛ به طوری که برای جنایت بر جنین ولو این که به نحو غیر عمد صورت گیرد در قانون مجازات اسلامی (فصل هفتم قانون؛ مواد ۷۱۶ الی ۷۲۱)، مسئولیت کیفری و ضمانت اجرای دیه در نظر گرفته شده است.

حقوق بنیادین جنین به عنوان یک انسان، در قانون اساسی نیز تجلی و تضمین می‌یابد. وفق اصل بیستم قانون اساسی، همه افراد ملت، یکسان در حمایت قانون قرار می‌گیرند و از همه حقوق انسانی بهره‌مند گشته‌اند. بر این مبنا، طی سیر طبیعی تولد، یک حق اساسی برای جنین به شمار می‌رود که عدول از آن تنها در گرو ضرورت‌های پزشکی، مقدور خواهد بود.

به دیگر سخن، فرایند طبیعی تولد که به زعم یافته‌ها و تحقیقات پزشکی، نقش انکارناپذیری در شئون مختلف سلامتی کودک دارد و محروم کردن وی از این حق خدادادی، خطایی مسلم محسوب می‌شود. از جمله در خصوص تقدیم تاریخ زایمان با امعان نظر به تکامل جنین تا لحظه تولد به ویژه تکامل مغزی او در چند هفته آخر بارداری (۶)، سزارین نابهنگام، به طور آشکاری نقض حق بر سلامت جنین محسوب می‌گردد.

اما آسیب‌های احتمالی، صرفاً متوجه جنین نیست چه این که به اذعان متخصصین حوزه زنان و زایمان، سزارین نابهنگام با هدف تقارن زایمان با تاریخ دلخواه، مخاطرات و عوارض محتمل عدیده‌ای را برای سلامتی هر دوی جنین و مادر به دنبال خواهد داشت (۶).

از حیث سایر جنبه‌ها نیز رواج پدیده تولد انتخابی، تبعات و پیامدهای ناخوشایندی به همراه دارد که خود واگویه ضرورت دفاع اجتماعی در مواجهه با آن است.

این روند به افزایش موارد سزارین به جای تولد طبیعی و احتمالاً لزوم بستری نوزاد در بخش مراقبت‌های ویژه، به واسطه زایمان زودرس، مختوم می‌شود (۷) و علاوه بر اینکه سطح کیفی سلامت نسل‌های آتی را فرو می‌کاهد، منجر به تحمیل هزینه‌های گزاف و مساق منابع درمان کشور به سمت امور زائد و فراتر از آن، غیراخلاقی، خواهد شد.

در این میان، بیم دیگر این است که افزایش چندبرابری و خارج از ظرفیت مراجعه به بیمارستان‌ها در تاریخ‌های خاص می‌تواند کاهش تمرکز تیم درمان و رسیدگی کافی و لذا افزایش احتمال خطای پزشکی را به دنبال داشته باشد. در حقیقت، رواج و گسترش تولدهای انتخابی، زمینه‌ساز افزایش خطای پزشکی خواهد بود. «تراکم بالای کاری، از جمله عواملی است که خود موجب ظهور مشکلات فراوانی در مراکز درمانی شده است. از عوارض شایع فشار کاری، فقدان زمان کافی برای ارائه مناسب خدمات مراقبت سلامت، از ناحیه پزشک یا سایر کادر درمان می‌باشد؛ به نحوی که پزشکان

علی رغم پیچیدگی مسایل درمانی و ماهیت زمانبر آن، فرصت کافی برای رسیدگی و حضور کنار بیماران خود را ندارند» (۸).

مزیداً سزارین نابهنگام اینک خدمتی است که می تواند نوعی ارزش افزوده تلقی شود و خود زمینه ساز و گلوگاهی برای فساد در نظام سلامت باشد چه اینکه بسیاری والدین حاضرند مبالغ کلانی برای برآوردن درخواست خود به متخصصان یا مراکز پزشکی پرداخت نمایند که این امر نظام قانونی پرداخت ها و همچنین اصل عدم تبعیض و لزوم تساوی شهروندان در برابر قانون و معیارهای عدالت در خدمات سلامت را تحت شعاع قرار داده و آفتی برای مجموعه سلامت، محسوب می شود.

مبانی قانونی جرم انگاری سزارین نابهنگام

سؤال اینجاست که در وضعیت فعلی، عمل سزارین نابهنگام بر مبنای قوانین، جرم تلقی می شود؟ ممکن است برخی با استناد به اصل قانونی بودن جرایم و مجازات ها و لزوم تفسیر مضیق مقررات جزایی، و توجهاً به فقدان صراحت در جرم انگاری این عمل، پاسخ منفی به این سؤال بدهند. اما حقیقت اینجاست که قانونگذار نمی تواند تک تک مصادیق تخلفات پزشکی را جرم انگاری کند و بر حجم قوانین کیفری به ناروا بیافزاید. در این زمینه ملاکهای مشخص و قاطعی در قانون مجازات اسلامی به دست داده می شود که قضاوت پیرامون این امر را ممکن می نماید.

وفق ماده ۱۴۵ قانون مجازات اسلامی، اساساً تحقق جرائم غیر عمدی، منوط به احراز تقصیر مرتکب است. بر اساس تبصره این ماده، تقصیر اعم از بی احتیاطی و بی مبالاتی است که از صورت های آن مسامحه، غفلت و عدم رعایت نظامات دولتی است. در چنین وضعیتی می توان گفت اگر ایراد صدمه به جنین یا مادر به واسطه اهمال در اعمال فرایند زایمان در زمان مقرر و با دلایل غیرپزشکی، باشد، هم مسامحه و هم عدم رعایت نظامات دولتی به وضوح قابل استنباط و استناد است.

اما مهمترین مقرری در تحلیل ماهوی سزارین نابهنگام، ماده ۱۵۸ قانون مجازات اسلامی و بند ج آن است. وفق این مقرری، «... ارتکاب رفتاری که طبق قانون جرم

محسوب می‌شود، در موارد زیر قابل مجازات نیست: ...ج- هر نوع عمل جراحی یا طبی مشروع که با رضایت شخص یا اولیاء یا سرپرستان یا نمایندگان قانونی وی و رعایت موازین فنی و علمی و نظامات دولتی انجام می‌شود. در موارد فوری اخذ رضایت ضروری نیست.»

بند ج ماده ۱۵۸ قانون مجازات اسلامی، جایگزین بند ۲ ماده ۵۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ گردیده است که در آن مقرر شده بود: «اعمال زیر جرم محسوب نمی‌شود: ۱-... ۲- هر نوع عمل جراحی یا طبی مشروع که با رضایت شخص یا اولیاء یا سرپرستان یا نمایندگان قانونی آنها و رعایت موازین فنی و علمی و نظامات دولتی انجام شود. در موارد فوری اخذ رضایت ضروری نخواهد بود...».

ملاحظه می‌شود که در مقرری قدیم، اصل عمل جراحی واجد شرایط مندرج در ماده، جرم محسوب نشده است لیکن در بند ج اخیرالتصویب، اصالت جرم به نوعی پذیرفته شده هر چند مسئولیت کیفری از چهره عمل زدوده شده است. این رویکرد گرچه قابل نقد به نظر می‌رسد اما حاوی این تنبیه است که تیغ کشیدن بر تن بیمار به ذاته خلاف و جرم است و تنها به واسطه نیت خیرخواهانه پزشک و رعایت شرایط قانونی است که مشمول معافیت از مجازات می‌گردد (۹).

به واقع، مستفاد از بند ج ماده ۱۵۸ قانون مجازات اسلامی، باید پذیرفت که هر نوع عمل جراحی یا طبی مشروع که با رضایت شخص یا اولیاء یا سرپرستان یا نمایندگان قانونی وی و رعایت موازین فنی و علمی و نظامات دولتی انجام می‌شود، مستوجب کیفر نخواهد بود و به طور متعارف نیز نمی‌توان عنوان مجرمانه به آن چسباند. این بند صراحتاً بر مشروعیت عمل طبی و رفتار حرفه‌ای پزشکی تأکید می‌نماید و مفهوم مخالف آن حاکی از تحقق جرم و استحقاق کیفر در موارد ارتکاب اعمال طبی مخالف با شرایط مقرر است. حال در مورد دستکاری در تاریخ زایمان با اهداف غیرپزشکی و سزارین نابهنگام، این چالش مطرح می‌شود که آیا اساساً چنین اقدامی می‌تواند مبنای شرعی داشته باشد (پذیرش خطر در مقابل فقدان ضرورت) ولو اینکه توأم با رضایت

والدین باشد؟ و از طرفی چنین رفتاری چگونه می تواند با رعایت موازین فنی و علمی و نظامات دولتی به عنوان مولفه مهم معافیت از مسئولیت پزشکی، انطباق یابد؟ در خصوص مبنای شرعی و وجاهت فقهی دستکاری در تاریخ زایمان با هدف تولد تقویمی، ملاحظه پذیرش خطر و ضرر و نادیده انگاشتن حقوق جنین به ویژه حق تکامل و تولد طبیعی، به واسطه معاذیر بلاوجه، ضرورت استناد به برخی قواعد فقهی خاصه قاعده لاضرر را که به عنوان طلایه دار حراست از حقوق انسانی در قلمرو فقه، یکه تازی می کند، پیش خواهد کشید.

بنابراین چه به لحاظ موازین شرعی و چه از حیث رعایت موازین فنی و علمی و نظامات دولتی، انجام سزارین در زمان نامقتضی مبتنی بر اهداف غیرپزشکی، هرگز قابل تأیید و تصدیق نخواهد بود و بالمآل نقض مقررات مربوطه، تقصیر پزشکی و گرفتار آمدن پزشک در دام مسئولیت را به همراه خواهد داشت.

ماده مهم و عام دیگری که در رابطه با جرم انگاری عمل سزارین نابهنگام و مبنای تحقق مسئولیت پزشکی در این بحث قابل استناد است ماده ۲۹۵ قانون مجازات اسلامی است. طبق این ماده، «هرگاه کسی فعلی که انجام آن را برعهده گرفته یا وظیفه خاصی را که قانون بر عهده او گذاشته است، ترک کند و به سبب آن، جنایتی واقع شود، چنانچه توانایی انجام آن فعل را داشته است جنایت حاصل به او مستند می شود و حسب مورد عمدی، شبه عمدی، یا خطای محض است، مانند این که مادر یا دایه ای که شیر دادن را برعهده گرفته است، کودک را شیر ندهد یا پزشک یا پرستار وظیفه قانونی خود را ترک کند».

بنابراین اگر پزشک وظیفه قانونی و حرفه ای خود را در قبال مادر و جنین ترک کند و اسیر خواسته های ناصحیح شده و بدون مبنای علمی، با انگیزه های مالی یا غیرمالی (صرف احساس رضایتمندی والدین) به استقبال خطرات و تهدیدهای زایمان زودهنگام رود، و به سبب آن آسیبی محقق شود، مرتکب جرم گردیده و مسئولیت خواهد یافت.

مسئولیت کیفری ناشی از سزارین نابهنگام

طرح مسئولیت کیفری ناشی از سزارین نابهنگام اساساً در مورد پزشک و کادر پزشکی، است؛ اما این تنه را نیز می‌توان مورد تأمل قرار داد که نقش والدین به عنوان شرکای معنوی جرم در این میان چگونه ارزیابی می‌شود.

۱- مسئولیت کیفری پزشک و کادر درمان

مسئولیت پزشک و شاغلین حرف پزشکی، نسبت به آسیب‌ها و صدماتی که در نتیجه اعمال درمانی و جراحی و سایر اقدامات پزشکی آنان، به بیماران و دریافت‌کنندگان خدمات سلامت، وارد می‌آید، با جمع سه رکن محقق خواهد شد. این سه رکن یا عنصر راه، ارکان یا عناصر متشکله مسئولیت می‌نامند. در کنار این، شرایطی در قانون پیش‌بینی شده است که با لحاظ آنها، پزشک از مسئولیت مبرا خواهد بود. این شرایط یا به صورت مطلق هستند یا به طور نسبی. شرایط مطلق، که مشتمل بر مشروعیت عمل و رعایت موازین فنی و علمی و نظامات دولتی است، در هر صورت باید رعایت شوند. اما شرایط نسبی که شامل رضایت و براءت می‌باشند، در برخی از موارد استثنایی همچون فوریت پزشکی، نیازی به رعایت آنها نیست (۹).

پیشتر در بحث از مبنای قانونی جرم انگاری سزارین نابهنگام، برخی شرایط فوق مورد بررسی قرار گرفت و در اینجا به جهت اجتناب از تکرار کلام، صرفاً ارکان مسئولیت کیفری پزشک در نتیجه عمل سزارین نابهنگام با استناد به ماده مهم و محوری ۴۹۵ قانون مجازات اسلامی مورد توجه قرار خواهد گرفت.

در ماده ۴۹۵ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مقرر شده است: «هرگاه پزشک در معالجاتی که انجام می‌دهد موجب تلف یا صدمه بدنی گردد، ضامن دیه است مگر آنکه عمل او مطابق مقررات پزشکی و موازین فنی باشد یا این که قبل از معالجه براءت گرفته باشد و مرتکب تقصیری هم نشود ...».

این ماده و تبصره یکم آن که بیان می‌دارد «در صورت عدم قصور یا تقصیر پزشک در علم و عمل برای وی ضمان وجود ندارد، هرچند براءت اخذ نکرده باشد»، مؤید قبول مبنای تقصیر در مسئولیت انگاری پزشک در این قانون است (۱۰).

بنابر ماده فوق ارکان مسئولیت کیفری در یک عمل پزشکی نظیر سزارین نابهنگام، تحقق سه مورد خطای پزشکی (تقصیر)، ورود زیان و رابطه سببیت میان تقصیر ارتكابی و زیان وارده است. با این توضیح آشکار می‌شود که عمل سزارین نابهنگام به عنوان رفتاری خارج از موازین فنی و علمی و مقررات و الزامات حرفه‌ای، اولین رکن مسئولیت یعنی خطا یا تقصیر را یدک می‌کشد. حال، اگر همین تقدیم یا تأخیر زایمان، منجر به عوارضی برای جنین یا مادر باشد، ارکان دیگر مسئولیت کیفری نیز محقق خواهد شد و وفق ماده فوق‌الذکر پزشک مسئولیت کیفری خواهد یافت و ضامن دیه است؛ ولو اینکه در عمل کسب براءت نموده باشد چه اینکه براءت هرگز پوشش دهنده مصادیق تقصیر پزشکی نیست.

اما در فرضی که عمل سزارین نابهنگام به رغم مخالفت آن با موازین و نظامات، مستقیماً منجر به آسیب یا صدمه‌ای نشود، دیگر نمی‌توان با توجه به قوانین جاری، مسئولیت کیفری از جمله تعزیر را متوجه پزشک دانست. اما دست کم به واسطه مسئولیت انتظامی، جهات مختلفی وجود دارد که امکان توبیخ و جریمه یا اعمال دیگر مجازات‌های حرفه‌ای را به دنبال خواهد داشت.

باید اذعان نمود، گرچه سزارین نابهنگام اساساً با درخواست و گاهی پافشاری والدین، انجام می‌پذیرد اما مبنای اخلاقی محوریت مسئولیت حرفه‌ای و قانونی پزشک در این میان، شأن او به عنوان یک شخص حرفه‌ای، خبره و آگاه است؛ تطبیق بر موازین علمی و ضرورت سنجی هر عمل، تخصص و تکلیف او است. بنابراین، انتظار می‌رود با پرهیز از انفعال، نقش فرازین خود را در مقام قضاوت پزشکی، ایفا کند و در مقابل خواسته‌های فرودین و نابجای والدین با قاطعیت تمام بر اساس موازین حرفه‌ای عمل نماید. نتیجتاً تصمیم و مباشرت پزشک در شروع یک جراحی ناصواب، او را مسؤول اصلی عمل و عواقب محتمل آن قرار می‌دهد.

در مقررات پزشکی از جمله تبصره یک ماده ۲۸ قانون سازمان نظام پزشکی، مواد ۲ و ۳ و ۵ آیین نامه انتظامی رسیدگی به تخلفات صنفی و حرفه ای شاغلین حرفه های پزشکی و وابسته در درمان، می توان زمینه ها و جهات مسئولیت انتظامی ناشی از عمل سزارین نابهنگام را به خوبی مشاهده نمود (۱۱).

۲- مسؤولیت کیفری والدین

با امعان نظر به نقش والدین در انجام یافتن سزارین های تقویمی، این سؤال پیش می آید که در قبال رفتار ناهنجارگونه آنان چه اهمی در قانون برای ایجاد مسؤولیت کیفری از حیث بازدارندگی، قابل تمسک است؟

در این زمینه مقرری صریحی وجود ندارد و تنها می توان با دستمایه از برخی مواد قانونی و استمداد از تفسیر عام (که در قوانین جزایی پذیرفته نیست) امکان تحقق مسؤولیت کیفری برای آنان را مفروض دانست. برای نمونه ماده ۷۱۸ قانون مجازات اسلامی بیان می دارد، «هرگاه زنی جنین خود را، در هر مرحله ای که باشد، به عمد، شبه عمد یا خطاء از بین ببرد، دیه جنین، حسب مورد توسط مرتکب یا عاقله او پرداخت می شود».

این ماده ناظر بر بحث سقط جنین است و ظاهراً خروج موضوعی دارد لیکن در مانحن فیه نیز با توجه به اینکه قصد والدین اضرار به جنین نیست، ولی اقدام آن ها نوعاً توأم با ریسک و مخاطره است، لذا تحقق جنایت غیرعمد از این باب، توجیه متقارنی است برای آنکه مقدمه مسؤولیت والدین را در سزارین نابهنگام، فراهم آورد.

حتی در فرضی که پزشک را به واسطه جایگاه و سیطره علمی، مسؤل اصلی ارتکاب این رفتار بدانیم، دست کم والدین را می توان به نوعی شریک جرم پزشک در انجام عمل خلاف تلقی نمود و برای آنها مجازات و جریمه ای متناسب وضع کرد.

حقیقت آن است که به لحاظ جایگاه خاص والدین و مشکلاتی که در پی ریزی مسؤولیت برای آنان نسبت به جنین و کودک در خانواده بروز می کند و همچنین پابندی به اصول قانونی بودن جرایم و مجازات ها، در وضعیت فعلی ضمن اینکه به دشواری می توان ضمانت اجرایی روشنی برای مقابله با والدین خاطی دست و پا کرد، در

آتیه نیز فرض جرم انگاری این عمل و طرح مسئولیت کیفری برای والدین خیلی با ضرورت‌ها و مصالح حقوقی سازگار نیست. لذا بهتر است که در این زمینه به آموزش والدین، تقویت زیرساخت‌های فرهنگی و ارتقاء رأی و مشی حرفه‌ای در جامعه پزشکی، برای علاج و افاقه‌ی این درد اجتماعی اکتفا نمود.

نتیجه‌گیری

سزارین نابهنگام یا تولد تقویمی، پدیده‌ای ناخوشایند است که در سالیان اخیر با قرار گرفتن در شیبه‌ی لغزنده و رواداری اخلاقی، مورد استقبال بسیاری از خانواده‌های ایرانی قرار گرفته است. این رفتار، برونداد کمرنگ شدن ارزش‌های عمیق اخلاقی در جامعه معاصر و تأثیر تغلیظ تجمل‌گرایی و ظاهرخواهی بر زندگی بخش‌هایی از اجتماع است. سزارین نابهنگام، سلامت مادر و به ویژه جنین را تهدید می‌کند و نوزاد را در معرض مخاطرات عدیده‌ای قرار می‌دهد؛ تراکم مراجعات پزشکی در رزوه‌های خاص را به دنبال دارد، تمرکز کادر پزشکی را می‌کاهد و ریسک موارد خطای پزشکی را می‌افزاید؛ منجر به اعمال تبعیض شده و حق دریافت عادلانه خدمات سلامت را تحت شعاع قرار می‌دهد و گلوگاهی برای پرداخت‌های نامشروع و فساد در نظام سلامت ایجاد می‌کند؛ و رفته رفته جایگاه آن در جامعه چنان تثبیت می‌شود، که هر گونه اتخاذ تدبیر برای مخالفت و مقابله را با شکست مواجه می‌کند.

این در حالی است که هم به واسطه مبانی فردی و اجتماعی در ساحت جرم انگاری، این عمل ماهیت خلاف و مجرمانه دارد و هم با تمسک به نص قوانین جزایی کنونی از جمله بند ج ماده ۱۵۸، ماده ۲۹۵ و ماده ۴۹۵ قانون مجازات اسلامی، مصداقی از جرم محسوب گردیده و مستوجب مسئولیت کیفری و مجازات است.

با وجود این، سزارین نابهنگام، جرمی بی‌مجنی علیه به نظر می‌رسد و تعقیب کیفری را به واسطه همسویی و همداستانی والدین با پزشکان در انجام این عمل خلاف، و ناتوانی احقاق حق از سوی نوزاد، با صعوبت و سختی مواجه می‌نماید. لذا باید محور اقدامات در عرصه سیاست کیفری، بر پایه پیشگیری و منع انجام چنین اعمالی قرار

گیرد و علاوه بر دستورالعمل هایی که در چارچوب نظام سلامت، مراکز درمانی و پزشکان را از انجام این رفتار نهی می کنند، مقام عمومی تعقیب نیز ضمن نظارت و اعلام جرم در مواقعی که ارکان مسئولیت کیفری محقق می شود، زمینه پیشگیری و مقابله با این پدیده را فراهم آورد.

بدیهی است در کنار اقدامات قهری حقوقی و بیش از آن، فرهنگ سازی، آموزش و آگاه نمایی جامعه به ویژه خانواده ها و پزشکان و جراحان و سایر پرسنل مرتبط درمان، از مجرای شناسایی ماهیت، تبعات و پیامدهای عمل سزارین نابهنگام، چه از منظر اخلاقی و چه از منظر حقوقی، منجر به کنترل و مقابل همه جانبه با این رفتار در جامعه خواهد شد.

References

1. Mill, J.S. On Liberty. London: J.W. Parker and Son. 2th Ed. 1859. p.22.
2. Warning about calendar deliveries; What are the complications of preterm delivery? 2020 November 24. Available at: <https://www.khabaronline.ir/news/1459012>.
3. Gorgi A. K. The basis and concept of fundamental rights. Journal of Constitutional law. 2004; 2:9.
4. Rita J. Human Rights and the Unborn Child. Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers; 2009. p.68.
5. Azin S M. Fetal personality in terms of jurisprudence, rights and ethics. Second Conference on Religious Practice in Medicine. 2013; 143.
6. Will the tragedy of the chronological births repeated?. 2019 October 29. Available at: <https://www.isna.ir/news/98080502540/>.
7. Radfar M. Random deliveries. Iran M. 2019 October 31; 7192: 14.
8. Northcott H, Vanderheyden L, Northcott J, Adair C, McBrien-Morrison C. Perceptions of preventable medical errors in Alberta, Canada. Int J Qual Health Care. 2008; 20 (2): 115-122.
9. Abbasi M. Introduction to Medical Law. Tehran: Legal Publication; 2020. p. 253-260.
10. Abbasi M. Medical criminal law. Tehran: Legal Publication; 2018. p.165.
11. Abbasi M. Medical disciplinary law. Tehran: Legal Publication; 2018. p.139-155.